

УДК 336.71

ПІДХОДИ ДО ПРУДЕНЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ З УРАХУВАННЯМ КЛАСТЕРНОГО РОЗПОДІЛУ БАНКІВ ЗА БІЗНЕС-МОДЕЛЯМИ

Рудевська Вікторія Ігорівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096

Анотація. Аналіз бізнес-моделі банку є важливим інструментом для регуляторів та органів контролю для виявлення надмірного накопичення ризику на системному рівні протягом певного періоду часу. До кризи наглядові органи зосереджувались на тому, чи відповідають установи рівню мінімальних регуляторних вимог, і приділяли увагу зовнішнім уразливим ситуаціям, таким як макроекономічні питання, ризики, пов'язані з фінансовими ринками. Криза виявила, що певна характеристика бізнес-моделей була однією з головних причин потрясіння, слабкі сторони бізнес-моделі стали ключовими факторами втрати стійкості банків. Традиційний підхід пруденційного нагляду на сьогодні є недостатній і потребує змін, які зможуть дозволити наглядовим органам на ранньому етапі оцінювати життєздатність і стійкість бізнес-моделі та виявляти ключові вразливості, які в кінцевому підсумку можуть призвести до збою стійкості банку.

Розглянуто підходи до визначення бізнес-моделі банку, досліджено вплив бізнес-моделі банку на ключові показники його діяльності; зокрема на капіталізацію, управління ліквідністю, прибутковістю і кредитний та інвестиційний ризики. Доведено доцільність запровадження змін до пруденційного нагляду регулятора на базі пропорційного принципу за виділеними кластерами.

Ключові слова: банк, бізнес-модель банку, кластер, національний банк, нагляд, вимоги до капіталу.

Формул: 0; рис.: 6; табл.: 6; бібл.: 17.

APPROACHES TO PRUDENTIAL REGULATION OF THE BANKING SECTOR TAKING INTO ACCOUNT THE CLUSTER DISTRIBUTION ACCORDING TO BUSINESS MODELS OF BANKS

Rudevska V.,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Institute of Bank Technologies and Business
of SHEI «Banking University»
e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096

Abstract. The analysis of the bank's business model is an important tool for regulators and controlling bodies to detect excessive accumulation of risk on the system level over the certain period of time. Prior to the crisis, supervisory authorities concentrated on whether institutions met the level of minimum regulatory requirements and focused on external vulnerabilities, such as macroeconomic issues and financial market risks. The crisis has revealed that certain characteristic of business models has been one of the main causes of the shock, the weaknesses of the business model have become key factors in the loss of stability of banks. The traditional approach to prudential supervision is currently insufficient and requires changes that will allow supervisory authorities to assess the viability and sustainability of the business model at an early stage and identify key vulnerabilities that could ultimately lead to the failure of bank stability.

The article considers the approaches to determining the business model of the bank. There is no single and objective approach to the classification of business models. Agreeing on such a classification would be the first step towards creating a proportionate approach. The article focused the influence of the business model of the bank on the key indicators of its activity is investigated; in particular on capitalization, liquidity management, profitability and credit and investment risks. The necessity of introduction of changes to the prudential supervision of the regulator on the basis of the proportional principle on the selected clusters is proved.

The study concluded that each group of business models is exposed to approximately similar risks. When introducing prudential requirements, taking into account the specific characteristics of the cluster, such risks can be detected and minimized at an early stage of regulation. The principle should provide additional means to diagnose and prevent the consequences of reducing the financial stability of the bank.

Keywords: bank business model, cluster, commercial banks, national bank, bank regulation, capital requirements.

Formulas: 0; fig.: 6; tabl.: 6; bibl.: 17.

JEL Classification G210, G280

ПОДХОДЫ К ПРУДЕНЦИАЛЬНОМУ РЕГУЛИРОВАНИЮ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА С УЧЕТОМ КАСТЕРНОГО РАСПРЕДЕЛЕНИЯ БИЗНЕС-МОДЕЛЕЙ БАНКОВ

Рудевская Виктория Игоревна,

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

Института банковских технологий и бизнеса

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096

Аннотация. Анализ бизнес-модели банка исключительно важен для регуляторов и контролирующих органов. Он дает возможность своевременно определить уровень накапливающихся рисков на уровне системы. До наступления кризиса органы надзора концентрировались на выполнении регуляторных требований банками и уделяли внимание внешним уязвимым ситуациям, таким как макроэкономические шоки и риски, связанные с финансовыми рынками. Кризис выявил, что определенная характеристика сторон бизнес-моделей стала одной из главных причин потрясений и ключевым фактором потери финансовой устойчивости банков. Традиционный подход дистанционного надзора за банками сегодня является недостаточным и требует внесения существенных изменений, которые позволят регулятору на ранней стадии оценивать жизнеспособность и устойчивость бизнес-модели банка и определять уязвимые места, которые в конечном счете могут стать причиной снижения финансовой устойчивости.

Рассмотрены подходы к определению бизнес-модели банка. Исследовано влияние бизнес-модели банка на ключевые показатели его деятельности, а именно: на капитализацию, управление ликвидностью, прибыльностью, кредитный риск и т. д. Доказана необходимость внесения изменений в регуляторный надзор на основе пропорционального принципа с учетом выделенных характеристик кластера.

Ключевые слова: банк, бизнес-модель банка, кластер, национальный банк, банковский надзор, требования к капиталу.

Формул 0; рис.: 6; табл.: 6; библи.: 17.

Вступ. Сучасна банківська система України реформується та інтегрується у світову економіку, тому підвищуються законодавчі вимоги і нормативи до банківської діяльності. Особливу увагу потрібно приділити банківським ризикам, необхідним чинником для цього є комплексний аналіз бізнес-моделей банків. Дослідження таких моделей банківського бізнесу є актуальним у сучасних умовах діяльності банків та є оцінкою життєздатності банку, визначенням стійкості його стратегії розвитку.

Раціональна класифікація банків банківської системи України, визначення їхніх бізнес-моделей, упродовження і вдосконалення новітніх систем, технологій та інструментів для виконання відповідних функцій у сфері аналізу фінансового стану банківської системи та окремих банків, а також визначення основних ризиків, які притаманні тій чи іншій бізнес-моделі, є одним із пріоритетних завдань для Національного банку України, який і визначає основні методи та моделі розподілу і класифікації банків України.

Отже, дослідження моделей ведення банківського бізнесу як одного з різновидів підприємств, що діють на фінансовому ринку, з метою виявлення їхніх типових видів є актуальним у сучасних умовах діяльності банків.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Криза банківської системи України протягом 2014—2017 років сильно вплинула на фінансову стійкість банків. Наприклад, серед дефолтних банків місцеві приватні банки, пов'язані з індустріальними бізнес-групами, за-

ймали лідируючі позиції. Такі банки здійснювали ризиковану політику пов'язаних контрагентів за рахунок коштів фізичних осіб. Інша група ліквідованих банків була представлена банками з непрозорою структурою власності, частина з них також брала участь у відмиванні грошей. Оскільки конфігурація банківської системи за основними параметрами, такими як структура власності, розмір, основні особливості бізнес-стратегії впливають на її профіль ризику, існує потреба у визначенні та поглибленому дослідженні структур бізнес-моделей банків української банківської системи.

Унаслідок посилення регулятивних вимог до оцінки бізнес-моделей банків в останні роки спостерігається зростання кількості наукових робіт, присвячених цій тематиці. Тому сьогодні в науковому середовищі існує декілька підходів до визначень бізнес-моделей банків, їхньої характеристики і зв'язок з інноваціями.

Іноземні вчені підходять до визначення бізнес-моделі з різних позицій, розглядаючи її як: набір дій, за допомогою яких створюється цінність за умови використання сприятливих можливостей [1]; систему, що відображає, які дії виконує компанія, як вона їх виконує і коли [2]; ланку ланцюга цінності між ресурсним забезпеченням та економічним результатом [3].

Серед вітчизняних науковців, які присвятили свої праці проблематиці кластеризації банків за бізнес-моделями, — О. Заруцька, яка досліджувала функціонально-структурні характеристики банківського сектору за допомогою нейронної мережевої моделі кластеризації [4]. Дослідники Г. Бортніков і Г. Панасенко

2016 року дослідили бізнес-моделі українських банків за ознакою здатності до залучення коштів клієнтів [5]. В. Рашкован і Д. Покідіні дали визначення бізнес-моделі як «певний набір характеристик, які дозволяють підприємствам однієї галузі відрізнятися одне від одного» і виділили шість бізнес-моделей, характерних для українських банків [6]. Л. Примостка та І. Краснова досліджували зв'язок між бізнес-моделлю банку і фінансовою стійкістю [7], а Н. Пантелеєва досліджувала інноваційні бізнес-моделі банків 2013 року [8].

Разом з тим упровадження в наглядову діяльність регулятора ризик-орієнтованого нагляду за методологією SREP передбачає кластеризацію банків з урахуванням їхніх розмірів у банківській системі, структури та складності операцій, тобто ідентифікацію бізнес-моделі банку. Нагляд, побудований за принципом пропорційності, — у вже реалізований Національним банком України механізм. Проте пруденційне регулювання банківського сектору і вимоги до капіталу, ліквідності та кредитно-інвестиційним ризикам, установлені на рівні визначеної бізнес-моделі банку, вимагають подальшого дослідження.

Мета статті полягає в поглибленні теоретичних засад і розробленні практичних підходів до зміни нормативних вимог на пропорційній основі з урахуванням бізнес-моделі банку, яку доцільно взяти за основу в процесі трансформації пруденційного нагляду в Україні.

Результати дослідження. Сьогодні банки будуючи свої бізнес-моделі, орієнтуються на нові стратегії, що

засновані на електронному банкінгу, пропонують широкий спектр банківських продуктів і послуг, урахувавши потреби кінцевих споживачів, а саме вкладників і позичальників. Попри те, що в останні роки дослідженню бізнес-моделей банків присвячена велика кількість наукових праць, серед науковців, як зарубіжних, так і вітчизняних, відсутній єдиний підхід до визначення сутності цього поняття.

Відсутність єдиного або достатньо близького погляду на розуміння поняття «бізнес-модель», невідзначеність концептуальних і методологічних підходів до процесів розроблення та аналізу бізнес-моделей істотно ускладнюють її використання в емпіричних і особливо в теоретичних дослідженнях. Якщо виходити з визначення Гарвардської школи бізнесу: «Бізнес-модель — це сукупність бізнес-рішень, а також поступок і компромісів, задіяних компанією для отримання прибутку» [9], — то можна зробити висновок, що універсальної бізнес-моделі не існує і не може існувати, тому можна стверджувати про певні види бізнес-моделей, які є типовими для конкретної галузі.

Бізнес-моделі банків активно обговорюють експерти, банкіри і вчені. Іноді поняття «модель бізнесу банку» вживається в дуже вузькому розумінні, стосовно моделі доходів або операційної діяльності, а іноді в надто широкому щодо управління банком узагалі [10].

На основі аналізу літератури доцільно виокремити види бізнес-моделей банків. Їхню систематизацію наведено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Види бізнес-моделей банків та об'єкти дослідження

Учені	Види	Об'єкт дослідження
Р. Аяді, В. де Гроен (2015)	роздрібно-орієнтовані, роздрібно-диверсифіковані (підгрупа 1); роздрібно-диверсифіковані (підгрупа 2), інвестиційні	Вибірка банків із 32-х країн Європи
К. Цацароніс (2017)	універсальні, фінансовані за рахунок приватних депозитів, фінансовані за рахунок боргових інструментів, орієнтовані на здійснення торгових операцій	178 банків у 34-х країнах за період діяльності — 10 років
І. Япарова (2017)	банки, що спеціалізуються на обслуговуванні міжнародних клієнтів і банки, що спеціалізуються на обслуговуванні національних клієнтів	23 банки Латвії
В. Рашкован і Д. Покідін (2016)	універсальні, роздрібні, корпоративні, заморожені, інвестиційні, домогосподарства-корпорації	180 банків України. Є тепер 76 банків

Примітка. Складено за [10].

Бізнес-модель банку визначає основні поняття і об'єкти, що становлять зміст банківського бізнесу, а також взаємозв'язок між ними. Тому можна стверджувати, що вона являє собою систему класифікації видів діяльності банку і встановлює зв'язок між різними елементами такої класифікації. Первинною ознакою класифікації бізнес-моделі банку визначено основні напрями його діяльності, які формують основні елементи бізнес-моделі [11].

Певна кількість дослідників під бізнес-моделлю розуміють тільки фінансові аспекти моделі: засоби отримання прибутку, методи управління фінансовими потоками, пріоритетність і характеристики бан-

ківських продуктів. Варто зазначити, що це поняття, як свідчать результати проведеного дослідження, є багатовимірним і включає безліч складових. У сучасних банківських установах спостерігається тенденція динамічної еволюції, постійної адаптації свого бізнесу до змін, що відбуваються на глобальному ринку, і до нової філософії банківського бізнесу, орієнтованої на кінцевих користувачів.

Банк регулярно здійснює оцінку бізнес-моделі, що використовується ним для управління фінансовими активами з метою генерування грошових потоків. Оцінка бізнес-моделі — це процес, який дозволяє оцінити ефективність функціонування банку на

перспективній основі. Банк на дату оцінки бізнес-моделі враховує всі об'єктивні фактори, які є доступними на цю дату [12]:

- здійснення оцінки ефективності бізнес-моделі, дохідності фінансових активів, що утримуються в рамках цієї бізнес-моделі, та інформацію, яку надають провідному управлінському персоналові;
- ризики, що впливають на ефективність бізнес-моделі, у тому числі на дохідність фінансових активів, що утримуються в рамках цієї бізнес-моделі, а також спосіб управління цими ризиками;
- показники, за якими визначають механізм винагород для менеджерів.

Банки перебувають під постійним тиском регуляторів, тому щоб втримати споживачів своїх продуктів і послуг, вони мають знижувати витрати, здійснювати ефективне управління активами і пасивами, ризикувати і впроваджувати нові технології та бізнес-моделі. Ідентифікацію бізнес-моделі банку і визначення належності банку до відповідної категорії проводить регулятор на підставі факторів, що характеризують діяльність банку, розмір банку в банківській системі, структуру і складність здійснюваних ним операцій, з урахуванням судження за результатами банківського нагляду за банком. Проте вимоги з боку регулятора до капіталу, ліквідності та рівня кредитного ризику діють на уніфікованій основі без урахування окремих клас-терних характеристик.

Для здійснення кластеризації бізнес-моделей банків було побудовано модель і використано дані НБУ за період з 01.01.2014 (докризовий період) до 01.01.2019 (післякризовий період). До загального розрахунку не бралися дані АТ «КБ ПриватБанк», зважаючи на специфічну бізнес-модель. Використано описовий аналіз визначених бізнес-моделей [13]:

універсальна: для цієї групи банків характерним є те, що суттєві частки в активах і зобов'язаннях становлять операції з юридичними, фізичними особами, іншими банками і небанківськими фінансовими установами. Серед переваг цієї моделі виокремлено значну диверсифікацію бізнесу як у розрізі головних контрагентів, так і в розрізі сфер економічної діяльності;

роздрібна: головними характеристиками цієї моделі є значна орієнтованість на кредитуванні фізичних осіб, у тому числі за рахунок залучення депозитів від приватних клієнтів. Для цієї моделі також характерними є розгалужена мережа відділень та активна присутність у місцях продажу побутових товарів. До переваг такої бізнес-моделі належить: низька концентрація за окремим позичальником і в розрізі галузей кредитування. Серед негативних аспектів виділено значну ризиковість операцій, яка пов'язана з невизначеністю та непередбачуваністю приватних клієнтів. Ще одним недоліком для такої групи банків є значні адміністративні витрати, пов'язані з необхідністю утримувати розгалужену мережу банківських відділень і проведенням активної рекламної діяльності;

корпоративна: на відміну від роздрібних банків, ця група фінансових установ фокусує власну діяльність саме на співпраці з корпоративними клієнтами. Натомість кредитування фізичних осіб займає незначну частку в портфелі банку або взагалі відсутнє. До переваг такої моделі належать низькі адміністративні витрати, які пов'язані з відсутністю необхідності підтримувати широкую мережу відділень. Серед недоліків виділено значний рівень конкуренції між банками за платоспроможних клієнтів, кількість яких у період кризи різко зменшувалась;

корпоративна з роздрібним фінансуванням: ця модель є найбільш типовою для банківського ринку як у докризовий, так і післякризовий періоди. Основну частку в портфелі становлять кредити, надані юридичним особам, а в зобов'язаннях переважають кошти, залучені від фізичних осіб. У тому числі виокремимо ще таку підгрупу, як кептивні банки, для яких характерна велика частка активних операцій, здійснених із пов'язаними особами;

обмежене кредитне посередництво: до цієї моделі належать банки, які не здійснюють активного кредитування. Частка наданих кредитів юридичних осіб є незначною, а майже всі активні операції профінансовано за рахунок власних коштів акціонерів [13].

Аналіз бізнес-моделей банку та оцінка їхньої життєздатності і стійкості є новим підходом пруденційного нагляду, він виходить за рамки традиційного підходу, який в основному фокусується на достатності банківського капіталу, ліквідності та управління ризиками. Для наглядових органів аналіз бізнес-моделі є частиною процесу нагляду та оцінки (SREP), який дозволяє на ранньому етапі виявити, коли банк може створювати ризики, які в кінцевому підсумку призводять до його збою. Більше того, він використовується для формування перспективних наглядових рішень (Європейський банківський орган).

Слід відмітити, що визначення платоспроможності та ризиковості операцій із корпоративними клієнтами перебуває під постійним наглядом з боку НБУ (найбільші банки проходять щорічну оцінку стійкості, одним з етапів під час якої проводиться стрес-тестування найбільших позичальників — корпоративних клієнтів) як один з етапів визначення фінансової стабільності банківської системи. Так, 2019 року відбулась друга щорічна оцінка стійкості банків, яка складається з оцінки якості активів (AQR) і стрес-тестування найбільших банків за обсягом активів, зважених на ризик, та депозитів фізичних осіб. Обсяг активів, зважених на ризик, є не лише характеристикою розміру фінансової установи, а й допомагає оцінити банк щодо ризикованості та можливого впливу на банківську систему загалом. Обсяг депозитів населення є також показником соціальної та соціально-економічної стабільності банківської системи. Неплатоспроможність банку зі значним депозитним портфелем фізичних осіб може призвести до втрати довіри до всього сектору і руйнівних наслідків для всієї економічної системи [14].

У докризовий період більшість банків мали універсальну модель. Це значною мірою пов'язано з відсутністю диверсифікації у стратегіях українських банків і націленням на всі типові банківські операції. Водночас найменшими групами за чисельністю виявилися банки з роздрібною бізнес-моделлю і банки з обмеженим кредитним посередництвом, що свідчить про малу зацікавленість, зважаючи на ризикованість, низьку прибутковість і значні адміністративні витрати.

Негативні наслідки фінансової кризи відбилися не лише на кількості банків, а й на бізнес-моделі тих, які залишились функціонувати на ринку. Так, на початок 2019 року частка універсальних банків у системі зменшилась майже удвічі. Це пов'язано з поглибленням спеціалізації банків, обранням моделі функціонування

на ринку і власних нішевих клієнтів. Також зросла частка банків, які не проводять активну кредитно-депозитну діяльність. Однак їхній розмір і надалі становить менше ніж 2 % від загальних активів системи, а тому вони не мають значного впливу на фінансову стабільність. Найбільше зростання активів спостерігається у групі з корпоративною бізнес-моделлю, що підтверджує припущення про привабливість для банків саме цієї стратегії розвитку [13]. У табл. 2 наведено перелік банків, які належать до кожного з кластерів, назва яких відповідає типу бізнес-моделі групи банків.

За чисельністю банків у кластері переважає корпоративна бізнес-модель із приватним фінансуванням, до якої належать 26 банків. Розподіл банків України за кластерами 2019 року зображено на рис. 1.

Таблиця 2

Належність банків України до кластера за бізнес-моделлями станом на 01.01.2019

Назва кластера	Корпоративні з приватним фінансуванням	Універсальні	Корпоративні	Обмеженого посередництва	Роздрібні
Банки у кластері	Ощадбанк Сбербанк Промінвестбанк Прокредит Банк Піреус Банк МКБ «Південний» Таскомбанк Мегабанк Банк «Восток» Банк інвестицій та заощаджень АКБ «Львів» Банк Альянс Місто Банк Радабанк Банк «Грант» Мотор-Банк Комінвестбанк КІБ Конкорд Банк «Січ» Банк «Український Капітал» Полікомбанк «Земельний» Капітал ЄПБ Оксі Банк Скай Банк	Укрексімбанк Альфа-Банк Правекс Банк Банк Кредит Дніпро МІБ Індустріалбанк МТБ Банк Кліринговий Дім Полтава-банк Акордбанк Кристалбанк Перший інвестиційний банк Укрбудінвест-банк Асвіо Банк АП Банк МетаБанк	Укргазбанк Райффайзен Банк Аваль УкрСиббанк ОТП Банк Креді Агріколь Банк Кредобанк Кредит Європа Банк Кредитвест Банк ПУМБ Глобус Юнекс Банк Айбокс Банк Банк «Портал» ІНГ Банк Україна Дойче Банк ДБУ	Розрахунковий Центр Сітібанк СЕБ Корпоративний банк Банк «Авангард» АЛБТБАНК Банк Траст-Капітал Альпарі Банк Укр. банк реконстр. та розвитку Банк «Фамільний» БТА Банк РВС Банк	Укрсоцбанк Ідея Банк Банк Форвард Універсал Банк А-БАНК «Аркада» БАНК 3/4

Примітка. Розроблено за [17].

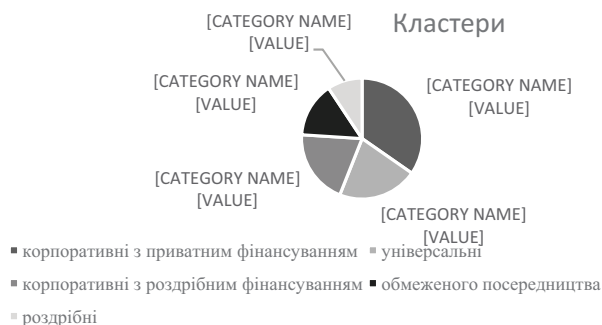

Рис. 1. Розподіл банків України за кластерами 2019 року, шт.

Примітка. Розроблено автором.

Оскільки органи нагляду мають повноваження отримувати всю інформацію, потрібну для наглядових цілей, і мають інші інструменти для нагляду за банками (наприклад, обстеження на місці, нагляд за межами виїзду, зустрічі з керівництвом банків), об'єктивна оцінка бізнес-моделей і визначення ключових ризиків та вразливостей є дуже важливим наглядовим заходом.

Підхід нагляду вимагає глибокого визначення банківських підприємств та оцінки кожної складової бізнес-моделі. Такий підхід дозволяє краще ідентифікувати ризики і вразливості, пов'язані із загальною банківською моделлю бізнесу [15].

Одними з найважливіших показників діяльності банків є показники, що характеризують рівень їхньої капіталізації. Установлення вимог до капіталізації банку має ґрунтовний економічний зміст, відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розраховуватись із своїми зобов'язаннями і показує частку ри-

зику, що приймають на себе власники банку. Для оцінки рівня капіталізації банків за різними кластерами провели аналіз дотримання встановлених значень нормативів капіталу, до яких, зокрема, належить норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1) і норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2). Мінімальний розмір регулятивного капіталу є обов'язковим для виконання всіма банківськими установами України і становить 500 млн грн для банків, що розпочали свою діяльність після 11 липня 2014 року. Для банків, що отримали банківську ліцензію раніше від цього терміну, це значення має бути досягнене до 11 липня 2024 року, проте станом на грудень 2019-го мінімальний розмір регулятивного капіталу повинен бути не менше ніж 250 млн грн (рис. 2).

Найбільша кількість недокапіталізованих банків спостерігається саме у кластері «банки з корпоративною моделлю з приватним фінансуванням».

Рис. 2. Розмір регулятивного капіталу банків України за кластерами станом на 01.09.2019

Примітка. Розроблено за [17].

Серед корпоративних банків із приватним фінансуванням не виконують вимоги до нормативу Н1 дев'ять банків, серед них Місто Банк, Комінвестбанк, КІБ, Конкрорд та інші. Ще п'ять мають розмір регулятивного капіталу від 250 до 500 млн, проте банківську ліцензію такі банки отримали до 2014 року, та в них ще є час до 11 липня 2024 року провести докапіталізацію.

Розглядаючи кластер універсальних банків, зауважимо, що із 16-ти банківських установ чотири мають показник регулятивного капіталу менше ніж 500 мільйонів і ще три (Акордбанк, Кристалбанк та Укрбудінвестбанк) менше ніж 250 мільйонів.

У групі корпоративних банків із роздрібним фінансуванням є також три банки, які не виконують норматив достатності регулятивного капіталу, а саме Юнекс Банк, Айбокс Банк і Банк «Портал».

Найбільший відсоток порушників серед банків обмеженого посередництва, шестеро із 11 банківських установ мають регулятивний капітал менший за граничні показники, ще три повинні бути докапіталізовані до 2024 року. Серед категорії роздрібних банків відбувається належне виконання нормативу Н1, однак

три банки повинні згодом докапіталізуватися. Розподіл банків за кластерами наведено на рис. 3.

Рис. 3. Розподіл банків за кластерами, що не дотримуються нормативу мінімального розміру регулятивного капіталу, станом на 01.09.2019

Примітка. Розроблено за [17].

Недостатня капіталізація банку є суттєвим моментом, що може призвести до втрати фінансової стійкості. Недостатня капіталізація корпоративних банків із приватним фінансуванням є ознакою вразливості

цього кластера і, як наслідок, банківського сектору. Саме приватне фінансування цих банків вимагає від них упевненої фінансової стійкості, оскільки тісно пов'язане з вкладами приватних осіб, несе загрозу додаткового навантаження на ФГВФО. Регуляторів доцільно не тільки пильно спостерігати за докапіталізацією цього кластера, а й підвищити регуляторні вимоги до нього. Інші нормативи капіталу (норматив адекватності регулятивного капіталу і норматив достатності основного капіталу) усі банки дотримуються без винятку, хоча є певні сумніви щодо відносності цього показника до регулятивного капіталу банків, так, наприклад, АТ «Ощадбанк» має найбільший регулятивний капітал, але існує значна вірогідність, що він не зможе погасити свої заборгованості в разі стресової ситуації та буде залучати державні кошти.

Середнє значення нормативів Н2 і Н3 за кластерами є в бізнес-моделі обмеженого посередництва (179,44 і 146,62 % відповідно), корпоративна бізнес-модель із роздрібним фінансуванням досягає норматив Н2 на рівні 42,41 % і Н3 — на рівні 35 %.

Оскільки корпоративна бізнес-модель із роздрібним фінансуванням займає другу позицію в рейтингу за середнім значенням нормативів достатності капіталу, а також має найменшу частку невиконання нормативу мінімального розміру регулятивного капіталу, то з позиції рівня капіталу банки такої моделі працюють більш стійко за інших.

Наступним фактором, що характеризує якість фінансового менеджменту в банку, є управління його ліквідністю. Банк здатний вчасно і якісно обслуговувати клієнтів та виконувати інші функції тільки в разі достатньої ліквідності, оскільки вона забезпечує своєчасність, повноту і безперервність виконання всіх грошових зобов'язань.

Середні значення вищенаведених нормативів ліквідності, що зазначені в *табл. 3*, свідчать про найвищі значення у кластері обмеженого посередництва. Варто зауважити, що цей ефект є, з одного боку, позитивним, оскільки банки з такою бізнес-моделлю можуть дуже легко виконати поточні зобов'язання, а з другого — надвисоке значення цього нормативу може спричинити недоотримання прибутку банком.

Таблиця 3

Середні значення нормативів ліквідності банків станом на 01.09.2019

Бізнес-модель	Н4	Н5	Н6
Корпоративна з приватним фінансуванням	119,92	104,29	124,01
Універсальна	107,71	96,59	101,49
Корпоративна з роздрібним фінансуванням	85,21	99,57	108,26
Обмеженого посередництва	369,57	384,63	368,64
Роздрібна	124,65	103,20	106,97

Примітка. Розроблено за [17].

Усі без винятку банки на ринку України здатні своєчасно і в повному обсязі задовольняти невідкладні

потреби у грошових коштах, що свідчить про стабілізацію банківської системи і створення надійної економічної бази.

Також для аналізу ліквідності використовується показник нормативу покриття ліквідності за всіма валютами і тільки іноземними валютами.

Коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR) установлює мінімально потрібний рівень ліквідності для покриття чистого очікуваного відпливу коштів з банку протягом 30 днів з урахуванням стрес-сценарію. Такий показник ефективніше за чинні нормативи відображає рівень стійкості банку до короткострокових шоків ліквідності — характерного для кризових періодів, коли відбувається значний відплив коштів клієнтів.

Виконання LCR свідчить, що банк забезпечений ліквідністю в обсязі, достатньому для повного виконання ним зобов'язань упродовж 30 днів у кризових умовах. Нормативи LCR відповідають загальноприйнятим у світі підходам оцінки ліквідності і є зрозумілими для міжнародних інвесторів.

З 1 грудня 2019 року мінімальне значення коефіцієнта покриття ліквідністю (liquidity coverage ratio — LCR) в усіх валютах та в іноземній валюті підвищилось з 90 до 100 % [16].

Згідно з проведеним аналізом, можемо стверджувати, що всі банки виконують норматив покриття ліквідністю, як за всіма валютами, так і за іноземними валютами. Середні значення коефіцієнтів покриття ліквідністю (*табл. 4*) свідчать, що бізнес-модель обмеженого посередництва має більший рівень ліквідності для покриття чистого очікуваного відпливу за всіма валютами і перебуває на другому місці серед інших бізнес-моделей за рівнем цього коефіцієнта в іноземній валюті, що означає готовність банків зазначеного кластера до виплати зобов'язань.

Таблиця 4

Середнє значення коефіцієнта покриття ліквідністю банків України станом на 01.09.2019

Бізнес-модель	LCR _{вв}	LCR _{ів}
Корпоративна з приватним фінансуванням	324,62	1 047,72
Універсальна	338,81	414,58
Корпоративна з роздрібним фінансуванням	250,77	320,58
Обмеженого посередництва	1 256,23	916,55
Роздрібна	274,03	656,61

Примітка. Розроблено за [17].

Велике значення в забезпеченні стійкості кожного окремого банку відіграють дотримання нормативів кредитного ризику. Нормативи кредитного ризику — економічні нормативи, встановлені Національним банком України з метою зменшення банківських ризиків, і недотримання яких може призвести до фінансових труднощів у діяльності банку. До них належать нормативи Н7, Н8, Н9.

Аналіз виконання банками економічних нормативів кредитного ризику Національного банку України

виявив (рис. 4): серед корпоративних банків із приватним фінансуванням дві банківські установи не виконали обмежень щодо максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента і надали кредити, що перевищують 25 %, а саме Промінвестбанк (37,4%) і Місто Банк (36,45%). Також чотири банки видали кредити, максимальний розмір яких перевищує норму, і контрагенти є пов'язаними з банком особами: Мегабанк (114,4 %), Банк інвестицій та заощаджень (100,3 %), Мотор-Банк (35,2 %) і Полікомбанк (30,6 %).

Розглянувши кластер універсальних банків, ми бачимо, що із 16-ти банків два не дотримуються вста-

новлених вимог і наражаються на підвищений кредитний ризик, — це Укрексімбанк (27,9 %) і Банк Кредит Дніпро (50,3 %). Перший інвестиційний банк перевищив межу кредитування пов'язаних осіб (77,4 %).

Серед кластера корпоративних банків із роздрібним фінансуванням два банки не дотримуються нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами, до яких належать ПУМБ (63,1 %) і Юнекс Банк (52,3 %).

Отже, найбільший кредитний ризик демонструють банки корпоративної бізнес-моделі з приватним фінансуванням, а найменший — банки кластера обмеженого посередництва і роздрібного.

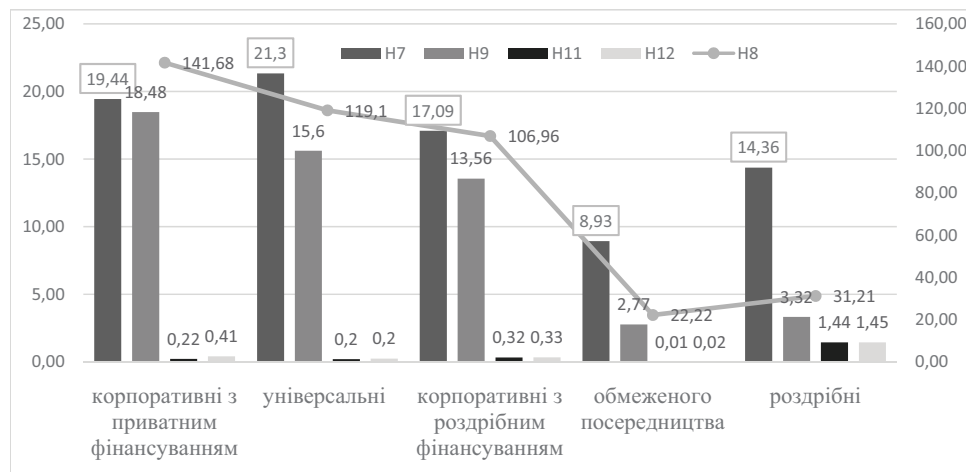

Рис. 4. Середнє значення економічних нормативів кредитного та інвестиційного ризиків банків України за кластерами станом на 01.09.2019

Примітка. Розроблено за [17].

Нормативи кредитного ризику встановлені НБУ задля зниження рівня банківських ризиків, а їх недотримання здатне призвести до фінансових втрат у діяльності комерційного банку, оскільки при перевищенні норм кредитного ризику збільшується ймовірний розмір очікуваного збитку внаслідок дефолту дебіторів. Це, у свою чергу, впливає на платоспромож-

ність банку за настання вищезазначених обставин. Аналіз прибутковості є одним із важливих показників діяльності банку, оскільки метою банку є саме отримання прибутку. Аналізуючи значення чистого прибутку, визначаємо кількість банків, що працюють із від'ємним значенням фінансового результату, тобто мають від'ємний чистий прибуток (рис. 5).

Рис. 5. Кількість збиткових банків України за кластерами станом на 01.09.2019 (%)

Примітка. Розроблено за [17].

В абсолютних значеннях більшість збиткових банків належать до корпоративного кластера з приватним фінансуванням, проте й кількість банків у кластері найбільша, тому найбільша частка збиткових банківських установ належить до роздрібної бізнес-моделі, оскільки два із семи банків працюють із від'ємним фінансовим результатом, тому збитковість становить 29 проти 19 % за корпоративного кластера з приватним фінансуванням.

Отже, банки корпоративного кластера з роздрібним фінансуванням мають більшу кількість прибуткових банків, у той час як найгіршими є роздрібні банки, зважаючи на частку збиткових банків, оскільки всього лише сім банків належать до кластера роздрібної бізнес-моделі.

Для повної картини уявлення ефективності менеджменту банків за кластерами проаналізуємо показники ROA та ROE для кожного банку кластера (рис. 6).

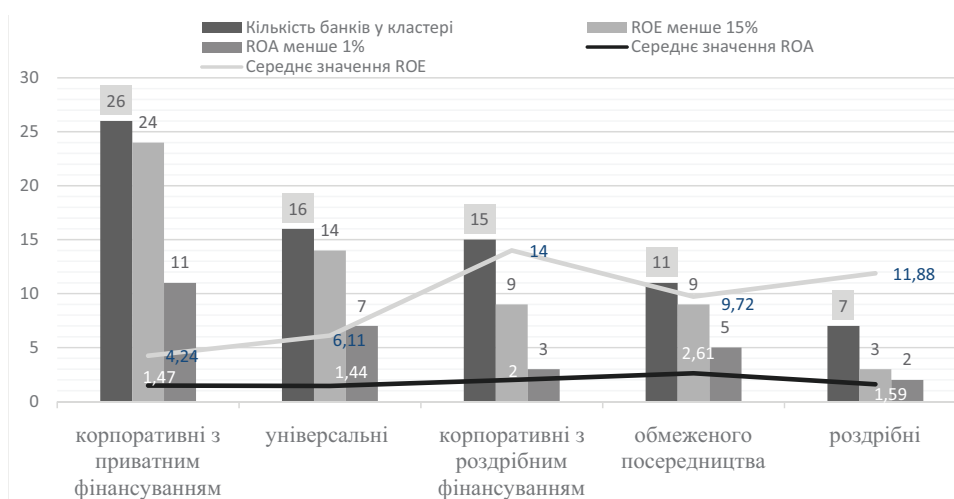

Рис. 6. Показники рентабельності активів (ROA) і капіталу (ROE) банків України станом на 01.09.2019

Примітка. Розроблено за [17].

Загальноприйнятий підхід до оцінки ROE свідчить, що банк ефективно використовує наявні ресурси в тому разі, коли значення показника не менше ніж 15 і 1 % — для рентабельності активів (ROA). Аналіз показників ROA і ROE показує негативний результат діяльності банків у цьому напрямі. Переважна більшість банківських установ не досягає рентабельності капіталу більше ніж 15 % і близько половини з них мають рентабельність активів менше ніж 1 %.

З найменшою ефективністю працюють корпоративні банки з приватним фінансуванням, серед 26-ти банків 24 мають рентабельність капіталу менше ніж 15 %, а середнє значення показника в цьому кластері становить 4,24 %.

Висновки. До сьогодні не існує єдиного й об'єктивного підходу до класифікації бізнес-моделей. Погодження такої класифікації було б першим кроком до створення пропорційного підходу з урахуванням різних бізнес-моделей в ЄС. ЄБА зробила перший крок у цьому напрямі, провівши опис бізнес-моделей ЄС, але потрібно докласти більше зусиль, щоб гармонізувати загальний підхід, який постійно узгоджується і регулярно оновлюється, ураховуючи мінливий ландшафт банківського сектору ЄС.

Національний банк України класифікує банківські бізнес-моделі на універсальну, роздрібну, корпоративну, корпоративну з роздрібним фінансуванням та обмеженого посередництва. Власна модель поділу банків за

бізнес-моделями, що базується на рівні NPL, підтверджує таку кластеризацію.

Проаналізувавши рівень капіталу кожного банку з позиції належності до певної бізнес-моделі, було виявлено, що найбільший відсоток банків, які мають недостатній рівень регулятивного капіталу, належить до кластера обмеженого посередництва.

Усі банки в системі мають високий рівень достатності регулятивного та основного капіталів. Середнє значення нормативів Н2 і Н3 за кластерами є найвищим у бізнес-моделі обмеженого посередництва та корпоративній бізнес-моделі з роздрібним фінансуванням. Розглянувши рівень ліквідності, усі банки на ринку України здатні своєчасно і в повному обсязі задовольняти невідкладні потреби у грошових коштах, що свідчить про стабілізацію банківської системи та створення надійної економічної бази.

Аналіз рівня кредитного ризику виявив, що найбільший кредитний ризик демонструють банки корпоративної бізнес-моделі з приватним фінансуванням, а найменший — банки кластера обмеженого посередництва і роздрібного. Це пояснюється особливістю будови структури власності більшості банків цього кластера через належність їх до фінансово-промислових груп. З боку регулятора було б доречно встановити особливі значення нормативів з урахуванням додаткових ризиків цього кластера, пов'язаних із фінансуванням споріднених компаній.

Таким чином, найкраще виконують економічні нормативи НБУ банки, що належать до кластерів корпоративної бізнес-моделі з роздрібним фінансуванням та роздрібною моделі.

Кожна група бізнес-моделей схильна до приблизно подібних ризиків.

Виявлення таких ризиків на ранній стадії наглядку та їхня мінімізація можливі за умови запровадження пруденційних вимог з урахуванням специфічних характеристик кластера.

Цей принцип мав би надати додаткові важелі діагностування і попередження настання наслідків зниження фінансової стійкості банку.

Це також може попередити накопичення надмірного ризику на рівні системи протягом певного періоду часу.

Отже, пропорційний режим банківського регулювання може базуватися на класифікації бізнес-моделі та режимі встановлення окремих регулятивних вимог із урахуванням схильності до ризику окремо визначеного кластера.

Проте з метою подальшого дослідження доцільно провести аналіз показників стійкості банків за кластерами в динаміці за декілька років. Це допоможе встановити існування стійкого накопичення ризиків, вектор руху тренду і врахувати зовнішні чинники впливу на кластер.

Результати роботи можна використати під час розроблення нормативно-правових актів, а також у подальших тактичних кроках реалізації основних напрямів реалізації засад реформування банківського сектору.

Список використаної літератури

1. Zott C. Business Model Design: An Activity System Perspective / C. Zott, R. Amit // Long Range Planning. — 2010. — Vol. 43. — Is. 2—3. — P. 216—226.
2. Afuah A. Business models : a strategic management approach [Electronic recourse] / A. Afuah. — New York, 2004. — 415 p. — Available at : <https://lib.ugent.be/en/catalog/rug01:001301402>.
3. Chesbrough H. The Role of the Business Model in Capturing Value from Innovation: Evidence from Xerox Corporation's Technology Spinoff Companies / H. Chesbrough, R. S. Rosenbloom, J. S. Brown // Industrial and Corporate Change. — 2002. — Vol. 11. — Is. 3. — P. 529—555.
4. Заруцька О. П. Структурно-функціональний підхід до аналізу фінансової стійкості банку / О. П. Заруцька // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 4. — С. 34—37.
5. Панасенко Г. О. Модель бізнесу українських банків в залученні коштів клієнтів / Г. О. Панасенко, Г. П. Бортніков // Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем : зб. наук. пр. — 2016. — № 21. — С. 228—254.
6. Рашкован В. Кластерний аналіз бізнес-моделей українських банків: застосування нейронних мереж [Електронний ресурс] / В. Рашкован, Д. Покідін // Вісник Національного банку України. — 2016. — № 238. — С. 13—40. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2016_238_4 2016.
7. Примостка Л. О. Кластеризація українських банків в координатах «бізнес-модель — фінансова стійкість» / Л. О. Примостка, І. В. Краснова, С. М. Бричка // Sciences of Europe. — 2017. — № 21 (21). — С. 44—54.
8. Пантелеєва Н. М. Інноваційні бізнес-моделі банків як відповідь на виклики та наслідки фінансової кризи / Н. М. Пантелеєва // Фінансовий простір. — 2013. — № 3 (11). — С. 70—76.
9. Кирисов С. В. Теория и практика применения процессного подхода к руководству качеством деятельности организации : монография / С. В. Кирисов. — Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2009. — С. 76—80.
10. Любіч О. О. Аналіз бізнес-моделі державних банків в Україні / О. О. Любіч, Г. П. Бортніков, Г. О. Панасенко // Фінанси України. — 2016. — № 10. — С. 7—14.
11. Деркаченко А. В. Аналіз бізнес-моделей банків України [Електронний ресурс] / А. В. Деркаченко, Ю. С. Худолій // Облік і фінанси. — 2018. — № 2. — С. 76—83. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2018_2_13.
12. Бартош О. М. Організація обліку фінансових інструментів за МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» / О. М. Бартош // Тези доповідей XII Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток банківських систем світу в умовах глобалізації фінансових ринків» (м. Черкаси, 9 листопада 2018 року) / Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи». — Черкаси, 2018. — 345 с.
13. Vovchak O. Bank business model and level of non-performing loans: feature and interaction forms (problems) in Ukraine / O. Vovchak, V. Rudevskaya, Ya. Khlan, S. Reverchuk // Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR). — 2019. — Vol. 6. — № 2. — P. 282—296.
14. Kichurchak M. Bank deposit activity in Ukraine: Directions and factors of development activation / M. Kichurchak // Journal of Eastern European and Central Asian Research. — 2019. — Vol. 6. — № 1. — P. 145—160.
15. Aldona J. Business Models of Scandinavian Banks Subsidiaries in The Baltics: Identification And Analysis [Electronic resurs] / J. Aldona // Occasional Paper Series. — 2015. — № 5. — Available at : https://www.evaf.vu.lt/dokumentai/English_page/occasional_paper_a_jociene_2015_nr_5.pdf.
16. Постанова НБУ від 28.08.2001 № 368 «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» (зі змінами та доповненнями). — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.

17. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bank.gov.ua>.

References

1. Zott, C., & Amit, R. (2010). Business Model Design: An Activity System Perspective. *Long Range Planning*, 43 (2—3), 216—226.
2. Afuah, A. (2004). Business models: a strategic management approach. New York. Retrieved from <https://lib.ugent.be/en/catalog/rug01:001301402>.
3. Chesbrough, H., Rosenbloom, R. S., & Brown, J. S. (2002). The Role of the Business Model in Capturing Value from Innovation: Evidence from Xerox Corporation's Technology Spinoff Companies. *Industrial and Corporate Change*, 11 (3), 529—555.
4. Zarutska, O. P. (2011). Strukturno-funktsionalnyi pidkhid do analizu finansovoi stiiikosti banku [Structural and functional approach to the analysis of financial stability of the bank]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy — Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 4, 34—37 [in Ukrainian].
5. Panasenko, G. O., & Bortnikov, G. P. (2016). Model biznesu ukrainskykh bankiv v zalucheni koshtiv kliientiv [Model of business of Ukrainian banks in the attracted funds of clients]. *Ekonomiko-matematychne modeliuвання sotsialno-ekonomichnykh system — Economic and mathematical modeling of socio-economic systems*, 21, 228—254 [in Ukrainian].
6. Rashkovan, V., & Podikin, D. (2016). Klasternyi analiz biznes-modelei ukrainskykh bankiv: zastosuvannya neironnykh merezh [Cluster analysis of business models of Ukrainian banks: application of neural networks]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy — Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 238, 13—40 [in Ukrainian].
7. Prymostka, L., Krasnova, I., & Brychka, S. (2017). Klasterizatsiia ukrainskykh bankiv v koordynatakh «biznes-model — finansova stiiikist» [Clustering of Ukrainian banks in the coordinates «business model — financial stability»]. *Sciences of Europe*, 21, 44—54 [in Ukrainian].
8. Pantieleieieva, N. (2013). Innovatsiini biznes-modelei bankiv yak vidpovid na vyklyky ta naslidky finansovoi kryzy [Innovative business models of banks in response to the challenges and consequences of the financial crisis]. *Finansovyi prostir — Financial space*, 3 (11), 70—76 [in Ukrainian].
9. Kirisov, S. (2009). *Teoriya i praktika primeneniya processnogo pidhoda k rukovodstvu kachestvom deyatel'nosti organizatsii* [Theory and practice of application of the process approach to quality management of the organization]. Tambov [in Russian].
10. Liubich, O., Bortnikov, G., & Panasenko, H. (2016). Analiz biznes-modelei derzhavnykh bankiv v Ukraini [Analysis of the business model of state-owned banks in Ukraine]. *Finansy Ukrainy — Finance of Ukraine*, 10, 7—14 [in Ukrainian].
11. Derkachenko, A., & Khudolii, U. (2018). Analiz biznes-modelei bankiv Ukrainy [Analysis of business models of Ukrainian banks]. *Oblik i finansy — Accounting and Finance*, 2, 76—83 [in Ukrainian].
12. Bartosh, O. (2018). Orhanizatsiia obliku finansovykh instrumentiv za MSFZ 9 «Financial Instruments» [Organization of accounting for financial instruments under IFRS 9 «Financial Instruments»]. *Tezy dopovidei XII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Rozvytok bankivskykh system svitu v umovakh hlobalizatsii finansovykh rynkiv» (m. Cherkasy, 9 lystopada 2018 roku) — Abstracts of the XII International Scientific and Practical Conference «Development of banking systems in the globalization of financial markets» (Cherkasy, November 9, 2018)*. Cherkasy [in Ukrainian].
13. Vovchak, O., Rudevska, V., Khlan, Ya., & Reverchuk, S. (2019). Bank business model and level of non-performing loans: feature and interaction forms (problems) in Ukraine. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, Vol. 2.
14. Kichurchak, M. (2019). Bank deposit activity in Ukraine: Directions and factors of development activation. *Journal Eastern European Central Asian Research*, Vol. 6, 1, 145—160.
15. Business Models of Scandinavian Banks Subsidiaries in the Baltics: Identification And Analysis by Aldona Jočienė (2015). *Occasional Paper Series*, 5.
16. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2001). *Postanova vid 28.08.2001 № 368 «Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok rehuliuвання diialnosti bankiv v Ukraini» (zi zminamy ta dopovnenniamy) [Resolution of 28.08.2001 № 368 «On approval of the Instruction on the procedure for regulating the activities of banks in Ukraine» (as amended)]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01> [in Ukrainian].
17. Natsionalnyi bank Ukrainy. (n. d.). Ofitsiynyi sait [Official site]. bank.gov.ua/en/statistic. Retrieved from <https://bank.gov.ua/en/statistic> [in Ukrainian].